

בדין קידושי אישה בעל כורחה

ראש הישיבה - הרב יעקב ידיד

- א. פתיחת הסוגיה
- ב. מנין שלא מתקדשת בעל כורחה?
- ג. השוואת סוגייתנו עם הסוגיה ב"ב מ"ח ע"ב
- ד. המקור לקניין אישה בכסף - האם נחלקו בכך?
- ה. משמעות מחלוקת השיטות בקניין אישה בכסף
- ו. מהו "בעל כורחה" בקידושין?

א. פתיחת הסוגיה

הגמרא בריש קידושין מבררת את לשון המשנה: "האישה נקנית בשלוש דרכים", ולומדת מהכתוב¹ שלשון קניין שייך באישה. וממשיכה הגמרא להקשות מדוע בחר התנא לכתוב "האישה נקנית", ולא כתב האיש קונה (כמו שכתב בתחילת פרק שני: "האיש מקדש" - כלומר תולה באיש)? ומתרצת הגמרא בתירוצה השני: "ואב"א אי תנא קונה ה"א אפילו בע"כ, תנא האישה נקנית דמדעתה אין שלא מדעתה לא". כלומר אם היה כתוב במשנה: האיש קונה את האישה בשלושה דרכים - היינו עלולים לטעות ולחשוב שהאישה נקנית בעל כורחה, ובאה המשנה להשיענו שהאישה נקנית דווקא מדעתה, ולא בעל כורחה.

וצריך להתבונן:

- א. האם ייתכן שעלה על דעתנו אפילו בהו"א שאדם יוכל לקדש אישה בעל כורחה? היתכן מציאות בה אדם יזרוק פרוטה לאישה ברחוב, ובעל כורחה היא תהיה מקודשת לו? האין זה הפקר בנות ישראל?
- ב. האם מצאנו בעניין אחר שאפשר להכריח אדם לקנות או למכור בעל כורחו? ומה היחס בין בין מקרה כזה לסוגיה שלנו בקידושי אישה.
- ג. כשהגמרא דחתה את ההו"א, ולמסקנה קמ"ל שאין האישה מתקדשת בעל כורחה, האם זה גם מדאורייתא וגם מדרבנן, האם כך זה בכל מצב, האם ייתכן מצב שבו

1. ב' ע"א "גמר קיחה קיחה משדה עפרון - כתיב הכא כי יקח איש אישה" וכו'

ד. מה ייקרא "בעל כורחה", האם בע"כ זה דוקא כאשר אקדח מוצמד לראשה, ומה יהיה אם אדם מאיים עליה שיפגע בה האם כשמסכימה להתקדש מחמת האיום גם זה ייחשב בעל כורחה, מה יהיה אם האיום הוא לפגוע בממונה או לפגוע בה כלכלית בדרך כלשהי ומחמת כך מוכנה להתקדש, האם זה ייחשב בעל כורחה? מה יהיה במצב עקיף של אונס, כגון שאביה כופה אותה להתחתן (בבוגרת כמובן) - כלומר החתן לא כופה אותה להתקדש לו, אבל גורם אחר כמו הורים, קרובים אחרים וכדומה האם זה ייקרא שהתקדשה בעל כורחה? שהרי ברור לכאורה שאם שכנע אותה להתקדש עד שהסכימה זה לא ייחשב בעל כורחה.

ב. מניין שלא מתקדשת בעל כורחה?

הגמרא נוקטת כדבר פשוט שאישה לא מתקדשת בעל כורחה, ומעבר ללשון המשנה לא מביאה לכך מקור. ובאמת יש לעיין: האם יש מקור לכך שאישה לא נשאת בעל כורחה? האם צריך לכך מקור? האחרונים (מופיע גם בהערה על הדף בגמרא) מקשים לכאורה סתירה בדעת רש"י בעניין זה:

רש"י אצלינו (קידושין מ"ד ע"א ד"ה קידושין דמדעתה) כותב שהסיבה שקידושין צריכים את דעתה ורצונה של האישה הוא: "דבעינן דעת מקנה". כלומר זו סברא פשוטה - כמו שכל מוכר צריך את דעתו כדי לקנות ממנו, כך גם האישה המקנה את עצמה לבעלה צריכים אנו את דעתה כדי שהקדושין יתפסו.

רש"י ביבמות ("ט ע"ב ד"ה קידושין דעלמא) מביא לכך סימוכין מהפסוק: "והלכה והיתה לאיש אחר - מדעתה משמע", כלומר יש צורך בפסוק מפורש כדי ללמד דין זה, "והלכה והיתה" מדעתה דוקא, לכאורה כי לולא הפסוק היינו עלולים לטעות ולהסכים לקידושין בעל כורחה.

ולכאורה ישנה סתירה בדעת רש"י, האם צריך פסוק או אסמכתא כלשהי ללמד שאין האישה מתקדשת בעל כורחה, או שזו סברא פשוטה כמו שכל קנין צריך דעת מקנה כך גם קידושין בעינן דעת מקנה. ואמנם את הסתירה בדעת רש"י ניתן ליישב בפשיטות שזהו החילוק בין קידושין באישה רגילה ובין מאמר הנעשה בזקוקה לייבום². אולם לגופו של עניין צריך לברר האם צריך פסוק ללימוד זה או שהסברא הפשוטה מלמדת זאת.

מצאנו ראשונים נוספים שלמדו שאין האישה מתקדשת בע"כ מלימוד בפסוק שהביא רש"י:

כך כתב הסמ"ג (מופיע בבית יוסף אבהע"ז סימן מ"ב ד"ה ומ"ש שכן כתב בעל העיטור): "וסמ"ג כתב וז"ל: אין האישה מתקדשת אלא לרצונה שנאמר והלכה והיתה - משמעות המקרא שמתקדשת מדעתה, והמקדש אישה בעל כורחה אינה מקודשת". וכן כתב הנימוקי יוסף ביבמות (ד' ע"א בדפי הרי"ף ד"ה קדושין דמדעתה) שלומדים מ"והלכה והיתה"

2. כך כתב החתם סופר ב"ב מ"ז ע"ב ד"ה וברפ"ק מאישות, ובחידושי הגר"ש רוזובסקי קידושין אות כ"ג.

שקידושין צריכים את דעתה.

אולם מצאנו בראשונים דעות הנוקטות שכלל אין צורך בלימוד של אסמכתא כדי ללמד שקידושין לא תופסים בעל כורחה, (כשיטת רש"י בקידושין שהוזכרה לעיל), שהרי "בעינין דעת מקנה", ולא ניתן לקנות ממישהו בלא דעתו.

כך כתב המאירי (ב' ע"א ד"ה הרבה דקדוקין נאמרו בשמועה זו):

"אבל מה שיצא לנו ממנה לעניין פסק הוא שהאישה אינה מתקדשת בעל כורחה, ואע"פ שאין לשון המקרא מוכיח כן להדיא... מכל מקום אין זה צריך קרא שאם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו והרי אף בשאר דברים אין שום מקח מתקיים באונס... אלא אפילו אמרה רוצה אני כל שנתברר שאנסוה עד שאמרה רוצה אני אינה מקודשת אחר שלא אמרה רוצה אני אלא מתוך האונס..."

כלומר מסברא פשוט למאירי שכלל אין הו"א שאישה תתקדש בע"כ, ובוודאי שאין צורך בפסוק לעניין זה.

אולם לפי זה, אם פשוט כל כך שאין האישה מתקדשת בע"כ, צריך להסביר מה היתה ההו"א בגמרא: "אי תנא קונה הו"א אפילו בע"כ?" הרי כלל אין הו"א כזו, שהרי "אם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו". ויישב זאת הפני יהושע (ב' ע"ב ד"ה גמרא אבע"א אי תנא): "נראה דאע"ג דליכא למטעי כלל בשום סברא שתהיינה בנות ישראל הפקר אפ"ה לא שייך למיתני האישה קונה, כיון דהאי לישנא משמע בע"כ...". כלומר: אין באמת הו"א כזו שאישה תתקדש בע"כ אלא שלשון המשנה לא תהיה מדוייקת כדבעי אם ייכתב האישה קונה - כי בלשון זו כלול בע"כ ואין זה נכון.

אולם כל זה לשיטות הראשונים שס"ל שפשיטא שאין האישה מתקדשת בעל כורחה, אבל צריך להתבונן בדעת הראשונים שלמדו שצריך לימוד כדי לומר שאישה לא מתקדשת בעל כורחה, מה היסוד לומר לומר כך, הרי סברת הפני יהושע והמאירי ברורים לכאורה, שא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו?

וכמה תשובות נאמרו בכך:

תלמיד הרשב"א (ב' ע"ב ד"ה ואי בעית אימא אי תנא קונה): "עו"ל ולומר דהיינו טעמא דס"ד למימר דאפילו בע"כ תהוי מקודשת דכיון דמקשינן הויה ליציאה, אי תנא דמתניתין איש קונה ה"א דלגמרי מקשי הויה ליציאה, מה ליציאה בע"כ מתגרשת אף הויה נמי בע"כ".

מחודשים הם דברי הרשב"א, שלדבריו אכן יש מקום לקידושי אישה בעל כורחה מתוקף ההשוואה של הגמרא בין קידושין לגירושין. והיה צריך לימוד בפסוק כדי שלא להקיש לענין זה בין "ויצאה לוהיתה".

תוס' ישנים (ב' ע"ב ד"ה מפני מה): נזקקים לדרשה מהפסוק: "כי יקח איש אישה" - יקח בעל כורחה משמע. כי אם היה רוצה ללמד שמתקדשת מדעתה היה צ"ל "כי תילקח", שתלוי בה.

ערוך השולחן (על אבן העזר קידושין סימן מ"ב סעיף ד') חידש: "אל יפלא בעיניך הדבר הזה שאמרנו שמדינא המקדש אישה באונס וקיבלה הקידושין מקודשת, דדבר זה מפורש בכתוב, בסוף ספר שופטים שאחרי המלחמה עם שבט בנימין... נשבעו שלא יתנו מבנותיהם להם לנשים כתיב שציוו את בני בנימין לכו וארבתם בכרמים וראיתם

והנה אם יצאו בנות שילה ויצאתם מן הכרמים וחספתם לכם איש אשתו מבנות שילה... ויעשו כן בני בנימין וישאו נשים למספרם מן המחולות אשר גזלו וגו' ודבר זה נעשה ע"פ הסנהדרין וכלל ישראל, והרי אנסו³ את הנשים שגזלו אותם מן הכרמים. אלא ודאי כיוון שאח"כ קבלו הקידושין אף שהיו באונס קידושיהם קידושין גמורים הם". מעבר למקור המחודש בדברי הערוך השולחן, שלא מופיע בראשונים, יש כאן לכאורה לא רק הוא אמינא, לדבריו השתמשו בקידושין בע"כ על פי ב"ד וקידשו אותן בעל כורחן. ואולי גם לראשונים שלא ילמדו מכך למסקנה אולי יש כאן לכל הפחות מקור להוא אמינא של סוגייתנו.

ולסיכום:

שתי שיטות מרכזיות לפנינו בסוגיה:

- א. סברא פשוטה היא שאין אישה מתקדשת בעל כורחה, וכל ההו"א בגמרא אצלינו היא רק כדי להסביר את לשון המשנה "האיש קונה", אך פשוט הוא שאין מתקדשת בעל כורחה, ואין צורך בפסוק. כך שיטת המאירי, רש"י בקידושין אצלינו, והפני הושע, ועוד.
- ב. למדנו מהלשון של "והלכה והיתה" - הלכה מדעתה ממשמע, התקדשה דווקא מדעתה ועל פי רצונה, ואם כן כשקידש בעל כורחה לא תהיה מקודשת, ולא ניתן להסתפק בסברא מהטעמים שהוזכרו לעיל. כך למד רש"י ביבמות, תלמיד הרשב"א, ערוך השולחן ועוד.

ג. השוואת סוגייתנו עם הסוגיא ב"ב מ"ה ע"ב

מצאנו סוגיה העוסקת בקניינים הנעשים בעל כורחו של המוכר, כלומר מוכר הנאלץ בעל כורחו למכור חפץ שלו, האם המכירה נחשבת מכירה. **הרשב"א** בסוגייתנו (ב' ע"ב ד"ה תנא האישה נקנית) משווה בין הסוגיות ובכך מסביר את ההו"א לקנין אישה בעל כורחה, וזה לשונו:

"ויש מי שהקשה אפילו תנא האיש קונה היכי הוא סלקא דעתך דנקנית בעל כורחה, דהיכן מצינו מקנה בעל כורחו? ואישתמיטתיה תליוה וזבין זביני זביני, ותליוה וקדיש קידושיה קידושין, דאגב זוזא ואונסא גמרה ומקני נפשה..."

הרשב"א שולח אותנו לסוגיה מפורשת בבבא בתרא מ"ח ע"ב שדנה במכר בעל כורחו ובמקדש בע"כ:

"ואמר אמימר תליוה וקדיש קידושיו קידושין.

מר בר רב אשי אמר: באישה ודאי קידושין לא הוו, הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו עמו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה..."

ולכאורה על פי הפשט לשיטת אמימר למדנו שהמקדש אישה בעל כורחה

3. וצריך בירור לכאורה בדבריו, שהרי הסכם זה שיחטפו בני בנימין את המחוללות בכרמים היה ידוע לישראל, וזו היתה עצת "זקני העדה" (שופטים כ"א ט"ז), אם כן סביר להניח שהבנות המחוללות ידעו על כך. ופעולת החטיפה נעשתה כדי שלא ההורים יתנו את הבנות לבני בנימין, כשבועתם, אבל האם זה היה בעל כורחם של הבנות המחוללות? צ"ע.

מקודשת, כמו המוכר בעל כורחו שהמכר קיים. אולם בסוגיה עולה שגם לדעת מר בר רב אשי החולק על אמימר ולומד שקידושי אישה בעל כורחה לא תופסים זה רק מפני שאפקעינהו רבנן לקידושין כיוון שעשה שלא כהוגן, אבל מצד האמת הקידושין תופסים. ולפי"ז מדאורייתא אכן לכו"ע בסוגיה בב"ב קידושי אישה תופסים אף בעל כורחה, רק שלמר בר רב אשי הופקעו הקידושין מדרבנן.

וצריך להבין אם כן כיצד תתיישב סוגיה זו עם הסוגיה בקידושין שדחתה באופן פשוט אפשרות קידושי אישה בעל כורחה, וכן צריך להבין את דברי הראשונים לעיל שלכולם אין אישה מתקדשת בעל כורחה מסברא או מפסוק, והרי כאן סוגיה מפורשת שלומדת הפוך.

ומסיים הרשב"א: שדיוק הגמרא "מדעתה אין שלא מדעתה לא" - זה דוקא אליבא דמר בר רב אשי, וכן הלכה. ואמימר יתרץ את המשנה כתיורץ הראשון "משום דתנא סיפא בדידה תנא רישא בדידה". אולם הראשונים שחלקו על הרשב"א, ולומדים שכלל אין קידושי אישה תופסים בעל כורחה, כיצד יישבו את הסוגיה המפורשת בבבא בתרא?

והנה הרש"ש (ב"ב מ"ח ע"ב ד"ה גמרא ואמר אמימר) הסביר אחרת את הגמרא ולמד שכל הדיון הוא בתלו אותו והוא קידש בעל כורחו, ועל כך חלקו האמוראים אמימר ומר בר רב אשי, אבל אם תלו אותה וקידשו אותה בעל כורחה לכו"ע אין הקידושין תופסים. כלומר: באמת לדעת הרש"ש אין מי שיאמר שקידושין תופסים בע"כ, ומדאורייתא קידושין אלה לא תופסים, וכל הדיון בסוגיה בסוגיה בב"ב הוא לגבי האיש, שכשתלו אותו קידושיו קידושין⁴. לפי הסבר זה יתיישבו דברי הראשונים שכלל אין הו"א שקידושין יתפסו בכל כורחה של אישה, והגמרא אצלינו תתיישב גם לאמימר וגם לרב אשי.

הרשב"א (שם) בסוף דבריו מביא את מחלוקת הרמב"ם ובעל העיטור בשאלה מה יהיה הדיו אם תלו אותו, והכריחו אותו לקדש, האם קידושין בעל כורחו תופסים או לא. שהרמב"ם (פ"ד מאישות ה"א) כתב: "אבל האיש שאנסוהו עד שקידש בעל כורחו הרי זו מקודשת". וחלק עליו בעל העיטור וכתב שאינה מקודשת בעל כורחו, והכריע הרשב"א כרמב"ם שמקודשת. שאם אמרנו שאגב אונסיה גמר ומכר כל שכן שבעל כורחו גמר וקנה. ויסוד החלוקה בין כפו אותו שמועיל וכפו אותה שלא מועיל (שהרי בשני המקרים עשו שלא כהוגן, ומדוע אישה בעל כורחה אפקעינהו רבנן ובאיש לא אפקעינהו)? מסביר שם המגיד משנה (ד"ה אבל האישי): שהאיש אע"פ שכפוהו הרי יכול לגרש לכשירצה, ולכן תופס בו בע"כ, אבל האישה שאם התקדשה בע"כ לא יכולה לצאת אפקעינהו רבנן לקידושין אלו⁵.

4. ומדייק זאת הרש"ש מלשון הגמרא: "תליוה וקדיש" - "דקדיש משמע איש". ולפי זה צריך להסביר את המשך הגמרא בשיטת מר בר רב אשי: "שהוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו עמו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה" - ושם לכאורה בוואי התכוונו למקדש בעל כורחה, והסביר הרש"ש שאכן עוסקים שם באישה, אלא שמר בר רב אשי לא בא לחלוק על אמימר, אלא בא להוסיף שאם אנסו אישה בעל כורחה להתקדש, בוודאי קידושין לא הו.

5. גם הרש"ש בפירושו מביא את מחלוקת הרמב"ם והעיטור, ומבין שהרמב"ם שלמד שהאיש שאנסוהו לקדש בע"כ קידושיו קידושין למד זאת מהסוגיה בב"ב מ"ח ע"ב, כלומר לפי

הרשב"א נקט שאם "אגב אונסיה גמר וזבין", כל שכן ש"אגב אונסיה גמר וקני" - לסברא זו צריך לומר שכדי להכניס דבר לרשותו צריך פחות דעת מאשר להוציא דבר מרשותו, אולי מפני שלהוציא הכוונה לא רק להסתלק מהדבר אלא להעבירו למישהו אחר, לרשות אחרת, וכדי להעביר משהו מרשותו לרשות אחרת צריך דעת ורצון. אבל כדי להכניס לרשותו, מספיק לאפשר לו להיכנס, אין צורך בהכרח בדעת שלו (וכמו שמצינו בדין זכין), צריך רק שהדבר יהיה בפועל בחזקתו, ואפשר גם בדעת פחותה או כפויה.

אישה נחשבת לצורך כך כמוכרת את עצמה, ומוכר צריך דעת כדי להעביר עצמו לקונה. בוודאי לגבי קידושין, מסתבר שצריכה דעת כדי להינשא, ולכן אנסוה להתקדש אינה מקודשת. אבל האיש נחשב כמכניסה לרשותו - וכמו קונה - גם דעת פחותה וכפויה פועלת בו וקידושיו קידושין⁶.

ד. המקור לקנין אישה בכסף - האם נחלקו בזה?

מייד בתחילת המסכת מבררת הגמרא את המקור לקנין כסף, אולם נראה כי גם בהמשך הסוגיות מופיעה שוב השאלה מהו המקור לקנין כסף, ולא תמיד המקורות זהים:

הגמרא בדף ב' ע"א:

"וכסף מנלן? גמר קיחה קיחה משדה עפרון. כתיב הכא: כי יקח איש אישה, וכתב התם: נתתי כסף השדה קח ממני.

וקיחה איקרי קנין דכתיב: השדה אשר קנה אברהם, אי נמי שדות בכסף יקנו" בדרך זו מסבירה הגמרא את לשון קנין בקידושי אישה.

הסבר הרשב"א הרי סוגיינו היא מקור דברי הרמב"ם. והמגיד משנה שלמד את הסוגיה כרשב"א לא הביא מקור לדברי הרמב"ם, רק ציין שזו דעתו.

6. לכאורה לכל השיטות הנ"ל צריך לבאר מה המקום להשוואה בין קניין שדה בעל כורחה ובין קניין אישה בעל כורחה, שהרי הגמרא בב"ב שם השוותה בין שני הדינים הללו, והרי שדה הוא רכוש בלא דעת, הבעלים פועל בו תמיד על פי רצונו ובעל כורחה, משא"כ קידושין האיש והאישה בני דעת ודעתם יחד קובעת את הנישואין - א"כ מה המקום להשוואה זו? ולכאורה על פי דברי הר"ן המפורסמים במסכת נדרים ל' "ע"א ד"ה ואישה נמי כפדאוו אחרים דמיא כותב: "אלא כיון שמסכמת לקידושי האיש היא מבטלת דעתה ורצונה ומשוי נפשה אצל הבעל כדבר של הפקר והבעל מכניסה לרשותו..." "כלומר, אופי הקניין בקידושין הוא שהאיש הוא הפועל היחיד, האישה מבטלת רשותה והוא מכניסה לרשותו. לפי זה יש מקום קצת להשוואה לקניין שדה שבו הקונה מבצע את הפעולה בשדה בלא צורך בפעולה כלשהי מצד החפץ הנקנה או בעליו, למעט שתיקתו והסכמתו. אם כן לדעת הרשב"א במקום שבו הסכימה לקבל את הכסף וכל מה שצריכה הוא רק ביטול רשותה, אם אכן הסכימה לקבלת הממון יועילו בה קידושין אלה. ראינו שהאבני מילואים (אבה"ע"ז כ"ז ס"ק ו') למד מכאן שאם העדים לא יודעים אם האישה הבינה את דברי המקדש אעפ"כ הקידושין תקפים, כי עיקר עדותם צריכה להיות על כך שהוא קידש והוא יודע מה עשה והתכוון לכך, והיא רק נפעלת, ולכן גם במקרה כזה הקידושין תופסים בה. והשערי יוסר (שער ז' פרק י"ב) חלק עליו בכך והוכיח שצריך דעה פעילה של האישה ולא רק הסכמה לביטול רשותה, ולשיטתו נידרש שוב לשאלה אם כן מה המקום להשוואה בין קנין שדה בע"כ ובין קנין אישה בע"כ. וצ"ל שגם אם צריכה דעה פעילה, בכל זאת אין הכוונה שהיא פועלת כאן בקידושין אלא שהסכמה לקידושין צריכה להיות ברורה, אבל אין בכל מחלוקת על הר"ן בנדרים, וצריך להתבונן.

הגמרא בדף ג' ע"ב:

"בכסף. מנלן? ותו הא דתנן האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה, מנלן דמיקניא בכסף, וכסף דאבוה הוא?
אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא: ויצאה חינם אין כסף, אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר, ומאן ניהו? אב"
כאן לכאורה חיפשה הגמרא מקור לקנין אישה בכסף, ומצאה מקור אחר.

הגמרא בדף ד' ע"ב:

"ותנא מייתי לה מהכא דתניא: כי יקח איש אישה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה וגו' אין קיחה אלא בכסף, וכן הוא אומר: נתתי כסף השדה קח ממני..."

ולכאורה יש להתבונן: האם הסוגיות הללו חלוקות, האם יש מקורות שונים לדעות שונות מהו המקור לקנין אישה בכסף, ואם חלקו בכך האם יש למחלוקות אלה נפק"מ? עוד יש לעיין מדוע רק לגבי הלימוד בדף ד' ע"ב שואלת הגמרא שאפשר ללמוד מק"ו, ואילו לגבי הלימוד מ"ויצאה חינם אין כסף" הגמרא לא שואלת שאלה זו?

בסוף הסוגיה בדף ד' ע"ב הגמרא עושה צריכותא בין שני הלימודים: ואיצטריך למכתב ויצאה חינם ואיצטריך למיכתב כי יקח איש: דאי כתב רחמנא כי יקח הוא אמינא קידושין דיהב לה בעל דידה הוו- כתב רחמנא ויצאה חינם. ואי כתב רחמנא ויצאה חינם הוה אמינא היכא דיהבה (ליה) איהי וקידשתו הוו קידושי - כתב רחמנא כי יקח ולא כי תקח.

לכאורה עולה מדברי הגמרא ששני הלימודים מספיקים ללמד קידושי אישה בכסף, ולכן מסבירה הגמרא מדוע זקוקים אנו לשניהם. וצריך להתבונן, האם לכו"ע זקוקים אנו לשני פסוקים, האם הגמרא עשתה את הצריכותא לכל השיטות? האם אין נפ"מ בין הדעות הנ"ל, ומה יהיה אחר הצריכותא הזאת?

ביחס בין מקורות הלימוד לקידושי אישה בכסף נחלקו לכאורה הראשונים: רש"י (ד' ע"ב) על דברי הגמרא: "ותנא מייתי לה מהכא דתניא: "כי יקח איש אישה... אין קיחה אלא בכסף, וכן הוא אומר: נתתי כסף השדה קח ממני", ומסביר רש"י: קידושי כסף דיליף להו רב יהודה דלעיל מאין כסף נפקי ליה לתנא מקיחה דשדה עפרון". כלומר לפי דברי רש"י חלוקות השיטות רב יהודה למד מ"ויצאה חינם אין כסף" ותנא דידן למד מ"קיחה קיחה".

תוס' (ג' ע"ב ד"ה ואימא לדידה) לגבי הלימוד מ"ויצאה חינם" - מקשה: "וא"ת הא ע"כ לא אצטריך קרא אלא לומר שהן לאב דהא דמקדשא בכסף גמר קיחה קיחה משדה עפרון?"
כלומר נקודת המוצא של תוס' היא ששתי השיטות לא חלוקות זו על זו, וצריך את שניהם.⁷

7. ועיין שיטה לא נודע למי ד"ה אית דגרסי, ששואל מדוע נדרש לגז"ש קיחה קיחה אחריו שלמדנו מ"ויצאה חינם" עיי"ש בתירוצו ובגירסא הנוספת שם, אולם משמע גם ממנו שהלימודים לא חלוקים.

והנה לכאורה לשיטת רש"י שנחלקו בסוגיית המקור לקידושי אישה בכסף, צריך להקשות שהרי הגמרא עשתה צריכותא בין שני הלימודים, ולכאורה מתבאר בגמרא שאין מחלוקת בין השיטות השונות? וכבר כתב על כך הפני יהושע (ד' ע"ב ד"ה גמרא ותנא): "והא דאמרין בסמוך וצריכא סתמא דתלמודא מסיק הכי דלקושטא דמילתא בעינן תרי קראי" כלומר על פי רש"י ישנה מחלוקת בין הלימודים, והגמרא הסבירה לשיטת עצמה את הצורך בין שניהם, אבל המחלוקת ביניהם קיימת, וצ"ב⁸.

ולשיטת תוס"ם שלא נחלקו תנא דידן ורב יהודה, ולפ"ז הצריכותא שעושה הגמרא אליבא דכו"ע, כבר הקשו בתוס' מה ההוא אמינא שכסף הקידושין יהיה לה, שהרי עצם קדושי כסף נלמד מקיחה קיחה, והלימוד של ויצאה חינם בא כדי ללמד שהכסף שייך לאביה, מה א"כ ההו"א בגמרא שהכסף יהיה לה? ותירצו שרק למסקנא אמרנו שצריכים את שניהם, וכרגע שהגמרא דנה במשמעות הכתוב, לא משמע בהכרח שהכסף לאב.

והנה רש"י ותוס' שם נחלקו גם בהבנת הצריכותא בגמרא, שהרי הגמרא אמרה שאם היה כתוב רק "ויצאה חינם" היינו חושבים "היכא דיהבה (ליה) איהי וקידשתו הוו קידושי, כתב רחמנא כי יקח ולא כי תיקח". רש"י למד כפשוטו שההו"א היתה שאם האישה תיתן כסף לאיש והיא תאמר לו התקדש לי, אולי תהיה מקודשת, והסברא: "דכיון דאשמועינן דכסף עביד אישות מה לי כסף דידיה מה לי כסף דידיה" (עיי"ש ד"ה היכא דיהבה, וד"ה ליהו קידושין).

אבל תוס' (ד"ה היכא דיהבה) התקשו שהרי לשון התקדש לא שייך בקידושין שהוא יכול לשאת כמה נשים, ותירצו שהוא נתן והיא אמרה, ועל זה בא הכתוב לומר כי יקח ולא כי תיקח.

והנה לכאורה לשתי השיטות עיקר הלימוד הוא מ"ויצאה חינם" - מכאן למדנו שקידושי אישה בכסף, רק שהיתה הו"א שאולי הכסף ממנה אליו, או שהיא תאמר לו, ונקמ"ל כי יקח שלא. אבל האם לא ניתן ללמוד כאן שעיקר הלימוד הוא מ"ויצאה חינם"?

ה. משמעות מחלוקת השיטות בקנין אישה בכסף

והנה לכאורה לפי שיטת רש"י, הלומד כי נחלקו תנא דידן ורב יהודה במקור לקנין אישה בכסף, עולה כי רב יהודה הלומד מ"ויצאה חינם", לא לומד כלל את הגז"ש של "קיחה קיחה". ולפי זה כל ההוא אמינא שאישה תיקנה בעל כורחה לא קיימת לשיטתו.

שהרי הגמרא שאלה בתחילה מדוע נקטה המשנה בלשון "האישה נקנית" ולא "האיש מקדש" כמו בפרק שני, ותירצה שזה משום שקנין אישה הוא בכסף. ואז שאלה

8. ועיין עצמות יוסף כאן שדן בדברי תוס' אם ס"ל ששני הלימודים חלוקים או לא.

9. סוגייתנו מופיעה בלשונה גם בכתובות מ"ו ע"ב, ועיין תוס' שם ד"ה ואימא לדידה ומבוארים שם דבריו היטב. ואצלנו נחלקו האחרונים בהבנת תוס' עיין מהרש"א, מהר"ם ומהרש"ל כאן בהסבר שיטת תוס', בהנחת הקושיה והתירוץ. ועיין אבני מילואים סימן כ"ז ס"ק ג' שלמד מהייתור שווה כסף בכסף בעל כורחה כשאביה מקדש אותה. עיי"ש.

"וכסף מנלן"? ולמדה גז"ש קיחה משדה עפרון, וכיון שקיחה בכסף זהו קנין נקטה המשנה בלשון קנין, ואז שאלה הגמרא אם זה קנין מדוע שלא יאמר האיש קונה כמו בפרק שני האיש מקדש? ותירצה הו"א בעל כורחה. אבל לרב יהודה שלמד מ"ויצאה חינם" אין לומדים משדה עפרון, ואין שאלה למה לא יאמר האיש קונה, ואין הו"א שתיקנה אישה בעל כורחה¹⁰.

והנה בשו"ת דברי יציב חלק אבהע"ז סימן נ"ח שלמד כך כתב:
 כבר הארכתי [לעיל סימן נ"ו ונ"ז] בעיקר ענין הקנין של אשה לבעלה מה מהותה, דאיזה קנין יש לבעל באשתו, ואפילו אם נאמר שהקנין על לאחר נישואין הלא מעשה ידיה לבעלה הוי רק מדרבנן.

...

ויש לומר דזה תליא בילפותות הנ"ל, דלמאן דיליף כי יקח משדה עפרון שהוא קנין גמור ס"ל שגם בקידושין יש ענין קנין שהרי קונה אותה לענין שעבוד אשה לבעלה, אבל למאן דיליף מאין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר כשיוצאת ממנו אין בזה גדר קנין [רק יציאה מרשות אביה]... וע"כ שלדידיה באמת לא הוי קנין כשאר קניני בעלות, ומן התורה אין בזה גדר קנין כדבר הנקנה לשימוש רק ענין אישות דאסר לה אכו"ע כהקדש [דף ב' ע"ב] ודו"ק. ואולי שזה הכוונה ברש"י במשנה שכתב האשה נקנית לבעלה, היינו שהך נקנית אינו מגדר קנין שדה ועבד אלא קנין אישות ואיסור בזה שמיוחדת לבעלה ודו"ק.

והנה על פי דבריו מתבאר ששני מקורות הלימוד לקידושי אישה בכסף חלוקים לא רק בדרך הקנין, אלא גם במהותו, שלפי תנא דידן שלמד גז"ש קיחה קיחה א"כ קנין האישה כקנין השדה וקנינה ככל קניינים, ושייך להקשות אולי יקנה גם בע"כ, אבל אם הלימוד הוא כרב יהודה הלומד מ"ויצאה חינם", ואליבא דרש"י שהלימודים חלוקים, א"כ אין כאן קנין, ואין להשוותו לקנין חפץ, ולא שייך להקשות שתיקנה בעל כורחה. ואישה אמנם נאסרת על כל העולם, והאיש קונה את אישתה אך אין בזה מהות קניינית אלא אישות¹¹, ולא שייך בע"כ.

בהמשך דבריו מסביר שם גם את הצריכותא שבגמרא, שאם היה כתוב רק "ויצאה חינם" ומכאן היינו לומדים קדושי אישה בכסף, הו"א שגם אם היא תקדש אותו יהיו הקידושין חלים, קמ"ל "כי יקח" ולא כי תיקח, שקידושין כאלה לא מועילים. וכבר אמרנו שנחלקו רש"י ותוס' אם הכוונה שהיא תיתן לו כסף ותאמר כרש"י, או שהוא ייתן והיא תאמר כתוס'. והביא בשם המקנה (ד' ע"ב ד"ה גמרא ה"א), שההו"א שאמירה שלה תועיל הוא בגלל ההשוואה לשדה, אם לומדים קנין אישה מקנין שדה, כמו שבשדה המוכר אומר "שדי מכורה לך", כך גם האישה הנחשבת כמוכרת, היא תאמר אני מתקדשת לך.

אבל כל זה - אומר שו"ת דברי יציב - אם לומדים גם משדה וגם מאמה עבריה, אבל

10. ומה שנקטה המשנה לשון קנין באישה, לפי שיטה זו של רב יהודה, אפשר לומר בפשטות שכיון שלמדה מאמה עבריה "ויצאה חינם" נקט לשון קנין.

11. האחרונים דנו רבות בשאלת מהות הקנין במעשה הקידושין, ראה לדוגמא בשו"ת משיב דבר להנצי"ב סימן ל"ה ועוד.

אם לא לומדים כלל משדה, הרי אין הו"א להשוות אישה לשדה, ואין מקום לשאלה אמרה היא ונתן הוא.

1. מהו "בעל כורחה" בקידושין?

להלכה לכו"ע אין אישה נקנית בעל כורחה וצריך דעת האישה בקידושין. אולם המושג "בעל כורחה" זקוק להגדרה, מה ייקרא בעל כורחה? האם רק כפיה בכח גלוי ייקרא בעל כורחה? ואם מחייב אותה על ידי כפיית ממון, או בדרך עקיפה, האם לא ייחשב כפיה וקידושין בעל כורחה?

בשו"ת יביע אומר ח"ג תשובה י"ח שואל לגבי נישואין על ידי אביה בעל כורחה: מתוך טענות האשה: בהיותי בגיל שנים עשרה שנה בערך ביקש אבי לתת אותי לאשה לבן אחי משה יצחק (הנ"ל). כשנודע לי על כך ברחתי מבית אבי וגרתי אצל אחי משה הדר בעיר אחרת בתימן, שם שהיתי כשנתיים ימים. לאחר מכן הוזמנתי אני ואחי אל חתונת אחינו הצעיר. לאחר בואי אל החתונה, ובעוד שהחתן והכלה עומדים תחת החופה, הכריחוני אבי ואחי ע"י איומים להכנס לחופה עם משה יצחק למרות רצוני, ובהיות שטענתי אז שיש לי וסת, ולא טבלתי לחופה, לא נמסרו הקידושין לידי, אולם אבי קיבל את הקידושין. לאחר החופה גרנו כשבועיים ימים אצל אבי, וחיינו חיי אישות רק פעם אחת, אולם הואיל ובזמן הקצר הזה הספיק בעלי להפלות את מכותי, והתנהג עמי באכזריות וקשיחות לב, נמאס בעיני, וברחתי שנית אל אחי, והסברתי לו את מצבי העגום.

ובהמשך מביאה האישה עד:

העד שוכר בן חסן העיד בפני ביה"ד ביום כג שבט תשי"ח: אני והצדדים מעיר אחת בתימן, מעיר שרעב, אני זוכר היטב שלפני כתשע שנים בעת שדברו עם האשה להנשא לבעל הנוכחי לא רצתה אותו. היא היתה אז כבת י"ב שנה. היא ברחת מבית אביה. בהיותה כבת י"ד שנה חזרה לבית אביה לרגלי חתונת אחיה, ואז משך אותה אביה לחופה בניגוד לרצונה, ונישאת לבעלה הנוכחי. חופת הצדדים נערכה באותו ביהכ"נ שהתקיימה החופה של אחיה.

והגר"ע יוסף זצ"ל מפלפל שם בדין מאיס עלי, ובתשובה כ' בשו"ת יביע אומר שם, דן בשאלת נישואיה בעל כורחה:

בר מן דין יש לצרף מה שהעידו העדים שקידושי האשה נעשו למורת רוחה ובעל כורחה, מפני שאיים עליה אביה שאם לא תלך לחופה להתקדש ולהנשא יכוה ברצועת החמור. וידוע מאי דקי"ל כמר בר רב אשי (ב"ב מח): שהמקדש אשה בע"כ אין קידושיו קידושין, מ"ט הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו עמו שלא כהוגן, ואפקעינהו רבנן לקידושין מניה. וכ"פ בטוש"ע אה"ע (סי' מב). ואע"פ שבנ"ד לא היה אלא איום, ונימא דעביד איניש דגזים ולא עביד (שבועות מו). הא לאו מילתא היא, שהרי פסק מרן בחו"מ (סי' רה ס"ד), אחד האונס את חבירו שהכה או תלאו עד שמכר או שהפחידו בדברים שאפשר לו לעשות ה"ז אונס. עכ"ל. וה"נ בנ"ד שעשתה כן מרוב פחדה פן יכוה על סירובה להנשא לבעל זה, הרי זה כמקדש בע"כ. ואע"פ שהרמ"א בהגה שם כ' שיש חולקים

וס"ל שאם הפחידו לאו כלום הוא, דעביד איניש דגזים ולא עביד. מ"מ נראה דשאני הכא שבערי תימן היה מנהג נפוץ לקדש את בנותיהם בגיל צעיר למדי, (וע' תוס' קידושין מא) ורובם אינם חוששים כ"כ להסכמת ורצון הבת, ואפ"ל אם לא תרצה להנשא אל האיש שבחרו לה הוריה. חזון נפרץ הוא להכריחה להנשא בעל כרחה ואפ"ל בכך גדול וביד חזקה. וכמו שנוכחנו בזה בכמה עובדות שבאו בבית דיננו. וא"כ י"ל שאין זה בגדר גזים ולא עביד...

הנה במקרה הנזכר (וכמו שמעיר שם בתשובה בהמשך) הבעל לא כופה על האישה את נישואיה, אביה הוא הכופה אותה, ואין לומר לגבי הבעל: "הוא עשה שלא כהוגן". האם כפיה כזו תפקיע את הקידושין, ואולי בכלל לא תזדקק לגט¹².

לעיל כבר הבאנו את דברי המאירי בסוגייתינו¹³:

אבל מה שיצא לנו ממנה לענין פסק הוא שהאשה אינה מתקדשת בעל כרחה... שאם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו... ולא סוף דבר שאנסוה בשעת קבלת קדושין ר"ל שבשעת קבלת הקדושין היא אומרת אני מקבלתם אלא באונס או שנתנו לה שלא בידיעה ושלא היה מדבר עמה על עסקי קדושיה ואחר כך אמר לשם קדושין נתתי אלא אפילו אמרה רוצה אני כל שנתברר שאנסוה עד שאמרה רוצה אני אינה מקדשת אחר שלא אמרה רוצה אני אלא מתוך האונס.

על פי המאירי הנזכר גם אם תאמר האישה רוצה אני כל שיתברר אחר כך, שאמירתה היתה מחמת האונס, אין קידושיה קידושין. כלומר המושג בעל כורחה במובנו הרחב דורש שדעת האישה תהיה גמורה ברצונה להתקדש, ואם יש חסרון ברצונה אין הקידושין תופסים.

וכך משמע גם בביאור הגר"א בתחילת סימן מ"ב באבן העזר על דברי השולחן ערוך שם סעיף א': "אין האישה מתקדשת אלא לרצונה, והמקדש אישה בעל כורחה אינה מקודשת..." כתב הגר"א בביאורו שם (ס"ק א')

12. בתשובה שם מבקשת האישה להכיר בכך שנישואיה היו בעל כורחה, ולכאורה לפטור אותה בלא צורך בגט, מפני שהבעל לא מוכן לתת לה גט, והשאלה בתרתי אם צריכה גט, ואם ניתן לכפות עליו גט, כמו שאכן נעשה אחר כך במקרה זה, על ידי כליאה בבית סוהר. ועיין שו"ת מהרשד"ם חלק אבן העזר סימן קא:

שאלה לאה בת ראובן אחר מיתת אביה העליל עליה איש רע בליעל מכהני נקרא שמו פלוני ועמד זמן מה שהיה אומר שהיה לו שטר עדות בקיום ומעולם לא הוציאו וכשראה שלא היה יכול להוציא מחשבתו הרעה לפועל בא עליה בעקיפין וע"י א"ה הכריחה לקבל קדושין ואחיו הרע ממנו אמר שבע ברכות והוליכה לבית הטבילה אמה של הבחורה ובכח שופט הארץ הוכרחה ללכת לבית הרשע ונתייחדה עמו וכפי דברי אמה לא בא עליה ומ"מ אחר שבא מיד הבחורה להנצל וראה הארור שלא נתרצית לו הניחה ויצאה מביתו ואמה באה פה שאלוניקי לכך אם תהיה מותר' בלא גט והביאה קבלת עדות מב"ד שכלם העידו שנמצאו שם בעת הקדושין ושראו כלם כא' אנסה מהנאוף וע"כ סדרתי פסק וכתבתי שהיא מותר' בלא גט: ... וא"כ בנ"ד הקהל מקטנם ועד גדולם מעידים שהכל היה באונס גמור בע"כ מתחלה ועד סוף פשיטא לע"ד שאין כאן מקום לחוש כלל ומה שנר' כי יש מקום לעורר קצת מה שאמה הוליכה לבית הטבילה והטבילה דשמא ואולי אז נתרצית או שמא בא עליה ואין אשה כורתת ברית אלא עם מי שעושה כלי גם בזה אני אומר אין לחוש וכבר בא מעשה במשומ' שאנס א"א ועמדה בביתו ימים רבים כו' כמ"ש בו' בחלק א' יע"ש מי שירצה וחתמתי שמי:

אין כו' והמקדש כו'. קדושין ב' ב' מ"ד א'. יבמות י"ט ופלוגתא דב"ב מ"ח ב' באנסוה לקבל הקדושין וכמו בזבינא שם וכמ"ש בספ"ו דב"ק דאמר רוצה אני או בשקבל המעות מעצמו דהוי כאומר רוצה אני וכמ"ש במ"מ ר"ס ר"ה וקיי"ל כמר ב"ר אשי כמ"ש ר"ת והגאונים וז"ש בע"כ ר"ל אפי' קבלה הקדושין מעצמה רק מאונס:

נדמה שלמסקנתו אפילו קבלה קידושין מעצמה אינה מקודשת, כל עוד היו קידושין אלה באונס.

ובחידושי מהרי"ט על הרי"ף בקידושין (פרק האישה ד"ה אי תנא האישה קונה ה"א אפילו בע"כ) תלה את השאלה והתשובה בגמרא בנקודה זו, שאולי נאמר שהאישה נקנית בע"כ באופן שבו אומרת שרוצה להתקדש, אבל כל אמירתה היא בע"כ, ונאמר שמקודשת, וקמ"ל שעד שלא מתברר שברצונה מתקדשת אין קידושיה קידושין¹⁴.

אולם לא כל הפוסקים סברו כך, עיין פתחי תשובה על השו"ע שם שמסתפק אם "אונס פחד" חשיב אונס או לא, ובדברי הרמ"א שם לגבי מי שקיבלה קידושין בכח, אם לא זרקה את הקידושין מיד, יש חשש קידושין שם, אע"פ שברור שבעת קבלתן היה בע"כ, כיון שדיבר עמה בתחילה קידושיה תופסים לפחות מספק. ובאוצר הפוסקים שם מביא כמה שיטות המסתפקות בקידושין בע"כ אם אמרה רוצה אני, שאולי ייחשבו קידושין, לפחות מספק¹⁵.

ואולי יש מקום לומר, אם המקור לקנין אישה בכסף הוא "קיחה קיחה" משדה עפרון, ודין הקנין ככל כללי קנינים, ולכן יש מקום בהו"א לקידושיה בעל כורחה, אז יש מקום להסתפק אולי באומרת רוצה אני יש מספיק דעת כדי שקידושין כקנין יפעלו, אבל אם מקור קנייני אישה בכסף הוא מ"ויצאה חינם", ואין כאן כללי קנין אלא אישות, אם כן אין הו"א לקנין בע"כ, ומספיק חוסר רצון קל כדי שלא יחולו הקידושין גם אם אמרה רוצה אני, וצ"ע.

14. ועיין גם בשלטי גיבורים תחילת קידושין לשון ריא"ז, ועיין עוד בעניין זה באוצר הפוסקים אבן העזר סימן מ"ב סעיף א' ושם ס"ק ג' אות א'.

15. אולי יש מקום לעיין גם בכפל לשון הרמב"ם והשולחן ערוך: "אין האישה מתקדשת אלא לרצונה, והמקדש אישה בעל כורחה אינה מקודשת" אולי כפל הלשון בא לומר, צריך דעת האישה בקידושין, אולם לא רק דעת, אפילו אם היה דעת אבל היה בעל כורחה אינה מקודשת.